

İbtidai siniflərdə riyaziyyatın tədrisi zamanı diqqətin yoxlanması və tərbiyə edilməsi üsulları

Açar sözlər: qeyri-ixtiyari (məqsədsiz) diqqət, ixtiyari (məqsədli) diqqət, onların yoxlanılması və tərbiyə edilməsi üsulları

Ключевые слова: непроизвольное (без намерения) внимание, произвольное (с намерением) внимание, приемы проверки и воспитания внимания

Key words: involuntary (unintended) attention, voluntary (intended) attention, examination and training

İndiyə kimi məktəblərimizdə tətbiq olunan ənənəvi təlim prosesin vektorunun istiqaməti tədris fənnindən şagirdə doğru idisə, müasir təhsil konsepsiyasında təlim prosesin vektorunun istiqaməti şagirddən tədris fənninə doğrudur.

Müasir təhsil nəzəriyyəsi şagirdin imkanlarını, diqqəti, maraq və meylini nəzərə almağı, onları inkişaf etdirməyi, təkmilləşdirməyi tələb edir.

Psixologiyada diqqətə belə tərif verilir: Psixi fəaliyyətin müəyyən cisim və hadisəyə yönəlməsi və onun üzərində mərkəzləşməsinə diqqət deyilir.

Obrazlı şəkildə desək, bizim şüurumuza xarici aləmin obyektləri haqqında informasiyanın daxil olması üçün diqqət sanki qapı rolunu oynayır.

Ona görə də aqlımızı çaşdırmaqdan qorumaq məqsədilə yaxşı oxumaq və məhsuldar işləmək üçün həmin qapını tələbata uyğun açmağı və idarə etməyi bacarmaq lazımdır.

Diqqətin insanın bütün fəaliyyəti sahəsində böyük əhəmiyyəti vardır. Şagird diqqətsiz olduqda nə oynaya, nə oxuya, nə təlim materialını yadda saxlaya, nə məsələ həll edə, nə də işləyə bilər. Dərsdə diqqətli olan şagird materialı aydın qavrayır, onu möhkəm yadda saxlayır, düzgün fikirləşir. Məhz buna görə də dərsdə şagirdlərin diqqətli olmalarını təmin etmək müəllimin ən mühüm vəzifələrindən biri sayılır.

Dərsdə şagirdlərin diqqətliliyi əsasdır. Y.Komenski diqqəti işıqla müqayisə

edərək deyirdi, “İşıqsız heç nəyi görmək mümkün olmadığı kimi, diqqətsiz də bilikləri mənimsəmək olmaz”. K.Uşinski isə diqqəti “ruhun qapısı” adlandırır. Elə bir qapı ki, xarici aləmdən insan qəlbinə daxil olan hər şey oradan keçir. Diqqəti tərbiyə etmək lazımdır. Diqqətin paylanması qavramada böyük rol oynayır. Sınıf yoldaşını dinləyən şagird onun cavablarını həm qiymətləndirməli, həm düzəliş aparmalı, həm də tamamlanmalıdır. Bunun üçün o, yoldaşının cavablarını yadda saxlamalı, şərh olunan biliyi öz biliyi ilə müqayisə etməli, fərqi tapmalı, onun düzgünlüyünü müəyyənləşdirməli, qeydlər aparmalıdır. Bütün bunlar isə yaddasaxlamayı təmin edir və yaddaşı möhkəmləndirir.

Diqqətin keyfiyyətinə təsir edən amillər hansılardır?

Hər şeydən əvvəl dərsin məzmunu, onun bilik səviyyəsi və yaş xüsusiyyətinə uyğunluğu, materialın aydın şərh diqqətin keyfiyyətini yüksəldir. Maraq elə böyük qüvvədir ki, o, təmin olunduqda istər-istəməz diqqəti artırır. Marqsız dərstdə diqqətli olmaq çətindir. Lakin nə məktəbdə, nə də ki, həyatda fəaliyyətlərin hamısı maraqlı olmur, ona görə də diqqətin tərbiyə edilməsi çox vacibdir.

Təlim prosesində dərketmədə şagird təfəkkürünün hadisələrin mahiyyətinə necə nüfuz etməsini bilmək çox vacibdir.

Bu fikri A.Disterveq çox gözəl ifadə etmişdir: “Pis müəllim uşaqlara həqiqəti, yaxşı müəllim isə onu tapmağı öyrədir”.

Mən bir müəllim kimi şagirdləri hər hansı fəaliyyət sahəsində yaradıcı, məhsuldar əməyə hazırlamaq üçün onları araşdırmağa, müqayisə etməyə, ümumiləşdirməyə, mücərrədləşdirmə aparmağa, əqli nəticəyə gəlməyə, bir sözlə, müstəqil fəaliyyətə alışdırmağa çalışır, həm də dərstdə emosional təsirlərə geniş yer verirəm.

Mən öz təcrübəmdən belə yəqin etdim ki, emosional yaddaş məntiqi yaddaşa güclü təsir göstərir və qavramanı asanlaşdırır. Ona görə də tədris prosesində emosional yaddaşa təsir edən bütün vasitələrdən bacarıqla istifadə etdikdə hər bir müəllim biliyin şüurlu mənimsənilməsinə və bütövlükdə şəxsiyyətin tərbiyəsinə nail olur.

Diqqəti inkişaf etdirmək üçün öncə onun səviyyəsini bilmək lazımdır.

Səviyyəni öyrənmək üçün öncə onu yoxlamaq, sonra isə inkişaf etdirmək lazımdır.

Tədqiqat göstərir ki, diqqətin yoxlanması və tərbiyə edilməsi üzrə metodik ədəbiyyatlarda metodik göstəriş yoxdur. Bunu nəzərə alaraq ibtidai siniflərdə riyaziyyatın tədrisində şagirdlərin diqqətinin səviyyəsini yoxlamaq və inkişaf etdirmək üçün aşağıdakı üsulları təklif edirik.

Birinci üsul. Diqqətin yoxlanması və tərbiyəsi üçün oyun¹.

“1-dən 10-dək və 10-dan 1-dək saymaq” (10 dairəsində düzünə və tərsinə sayma).

Müəllim şagirdlərdən soruşur. Beşə kimi saymağı bilirsinizmi? Hamı bir səsle “bəli” deyirlər. İnanıram, inanıram. Ancaq yoxlamaq lazımdır. Mən əlimi yuxarı qaldırıb barmaqları göstərirəm. Hamınız gördüyünüz barmaqların sayını deyin.

Müəllim bir-bir barmaqları göstərir: 1, 2, 3, 4 və 5 barmağı göstərdikdə şagirdlər düz sayırlar. Çox yaxşı deyir, gəlin bu dəfə sürətimizi artıraraq. Yenidən 1, 2, 3 və 5 barmağı göstərir. Şagirdlər ətaləti üzrə 1, 2, 3, 4 və 5 sayırlar. Sonra özlərinin səhvini görüb, gülüşürlər. Bu qayda ilə 1, 2, 4 və 5; 1, 3, 4 və 5; 6, 7, 8 və 10; 6, 7, 9 və 10 barmaqları göstərməklə sürətli saymağı davam etdirirlər.

Bu oyunu bir neçə dəfə təkrar etməklə şagirdlərin diqqətləri tərbiyə olunur və inkişaf etdirilir.

İkinci üsul. Cütlərin bir-birinin diqqətliliyinin yoxlanması.

Sinifdəki şagirdlər cütlərə bölünür. Cütlərdən birincisi ikinciyə hər hansı ikirəqəmli ədədi elan edir. İkincisi 5 saniyə ərzində ikirəqəmli ədədin onluqları sayını həmin ikirəqəmli ədədin üstünə gəlib, cəmi hesablayır. Sonra alınmış cəmin üstünə onun onluqları sayını gəlib cəmi hesablayır. Daha sonra alınmış cəmin üstünə həmin cəmin onluqları sayını gəlib, cəmi hesablayır. Bu qayda ilə həmişə yeni alınmış cəmin üstünə onun onluqları sayını gəlib, cəmi hesablayır.

Məs., cütün birincisi 23 ikirəqəmli ədədi elan edir. Cütün ikincisi aşağıdakı kimi hesablama əməliyyatı aparmağa başlayır:

1. $23+2=25$; $25+2=27$; $27+2=29$; $29+2=31$; $31+3=34$;

¹ Əlizadə Xavər. İbtidai siniflər üçün riyaziyyatdan əyləncəli çalışmalar. B., “3 saylı Bakı Mətbəəsi”, 2009, s. 28

$34+3=37$; $37+3=40$; $40+4=44$; $44+4=48$; $48+4=52$ və s.

Cütün birincisi 45 ikirəqəmli ədədini elan etdikdə, cütün ikincisi aşağıdakı kimi hesablamaya başlayır:

2. $45+4=49$; $49+4=53$; $53+5=58$; $63+6=69$;
 $69+6=75$; $75+7=82$; $82+8=90$; $90+9=99$ və s.

Bu qayda ilə hesablama 5 dəqiqə ərzində davam edir. Cütün birincisi cütün ikincisinin hesablama zamanı buraxdığı səhvləri qeyd edir. Əgər 5 dəqiqə ərzində aparılmış hesablama zamanı 2-3 səhv etmiş şagirdin diqqəti normal hesab edilir. Səhvlərin sayı 3-dən çoxdursa və ya hesablama zamanı yubanırsa həmin şagirdin diqqətinin zəif olduğu qeyd edilir. Diqqəti normallaşdırmaq üçün yuxarıdakı qayda üzrə hesablama əməliyyatı bir neçə dəfə təkrar edilir. Bu zaman həmişə elan edilən ikirəqəmli ədədlər dəyişdirilir.

Sonra cütün ikincisinin elan etdiyi ikirəqəmli ədəd üzərində cütün birincisi yuxarıda aparılan hesablama əməliyyatı davam etdirir. Bu dəfə cütün ikincisi cütün birincisinin yol verdiyi səhvləri qeyd edir.

Həmin hesablama əməliyyatı ikirəqəmli ədədə onun təklidləri sayını əlavə etməklə də aparmaq olar. Tutaq ki, cütün ikincisi birinciyə elan etdiyi iki - rəqəmli ədəd 46-dır. Onda aşağıdakı kimi hesablama aparılır:

3. $46+6=52$; $52+2=54$; $54+4=58$; $58+8=66$; $66+6=72$;
 $72+2=74$; $74+4=78$; $78+8=86$; $86+6=92$ və s.

bu yolla cütün diqqəti yoxlanılır və tərbiyə edilir.

Üçüncü üsul. “Dinməzcə oyunu”

Müəllim hər şagird üçün 0-dan 10-dək rəqəmlərdən ibarət kartları olan zərf hazırlayır. Müəllimin özündə olan zərfdə müxtəlif sayda varlıqların şəkli olan kartlar vardır. Müəllim kartları bir-bir çıxarır şagirdlərə göstərir. Onlar dinməzcə uyğun rəqəmləri olan kartları göstərirlər.

Bəzən müəllim kart göstərməyi əl çalmaqla və ya karandaşı stola vurmaqla əvəz edir. Bu da şagirdləri diqqətli olmağa məcbur edir. Bu oyunu bir neçə dəfə dərstdə təkrar etməklə şagirdlərin diqqətləri tərbiyə olunur.

Dördüncü üsul. I variant. 2 dəqiqə ərzində buraxılmış 8 səhvin tapılması.

Aşağıda verilmiş misallarda cəmi 8 səhv buraxılmışdır.

$3+12=15$	$15-8=7$	$2+11=13$	$4+18=22$
$16+4=22$	$13-4=9$	$14-9=5$	$12-9=3$
$16-9=7$	$16+9=28$	$6+15=22$	$12-7=5$
$19+5=24$	$15-4=11$	$15-2=13$	$15+5=10$
$19-7=13$	$17+7=23$	$16+6=22$	$16-2=13$
$14-8=6$	$18+4=22$	$18-4=12$	$14+8=22$

Əvvəlcə düz olan misalların altında xətt çəkin. Sonra bir daha səhvə yol vermədiyinizi yoxlayın. Əgər 2 dəqiqə ərzində səhvləri tapsanız, deməli diqqətiniz normal inkişaf etmişdir. Tapmasanız, deməli, diqqətiniz normal deyildir. Bu yoxlamayı bir neçə dəfə təkrar etməklə diqqəti inkişaf etdirmək olar.

II variant. 3 dəqiqə ərzində buraxılmış 12 səhvin tapılması

Aşağıda verilmiş misallarda cəmi 12 səhv buraxılmışdır

$3+12=15$	$15-8=7$	$19+5=24$	$15-4=11$
$16+4=22$	$13-3=10$	$14-9=5$	$12-9=3$
$16+8=23$	$13-4=9$	$12-4=16$	$15+5=10$
$16-9=7$	$16+9=28$	$13-2=11$	$12-6=6$
$15-2=13$	$15+9=25$	$2+11=13$	$4+18=22$
$5+17=22$	$7+18=25$	$19-6=13$	$5+13=18$
$6+15=22$	$18-8=10$	$19-7=13$	$17+7=23$
$16-5=11$	$12-7=5$	$14-8=6$	$14+9=23$
$16+6=22$	$16-2=13$	$13-5=18$	$18+4=22$
$18-4=12$	$14+8=22$	$9+12=21$	$23-9=14$

Əvvəlcə düz olan misalların altında xətt çəkin. Sonra bir daha səhvə yol vermədiyinizi yoxlayın. Əgər 3 dəqiqə ərzində səhvləri tapsanız, deməli diqqətiniz normal inkişaf etmişdir. Əksinə, çətdıra bilməsəniz deməli diqqətiniz normal deyildir. Bu yoxlamayı bir neçə dəfə təkrar etməklə diqqəti inkişaf etdirmək olar.

Beşinci üsul. Ağ vərəqdə nöqtə üsulu

Ağ vərəqin ortasında uzaqdan yaxşı görünən nöqtə qoyun və həmin vərəqi divara yapışdırın. Özünüz müəyyən uzaqlıqda həmin vərəqin qarşısında əlverişli

vəziyyətdə oturun. Çalışın bütün diqqətinizi həmin nöqtəyə tuşlayın. Nöqtə həmişə diqqətimizin mərkəzində olmasına nail olun. Nöqtədən başqa heç bir şey haqqında düşünməməli və heç bir şey görməməlisiniz.

İlk anlar 15-20 s-dən çox həmin nöqtəyə diqqətinizi tuşlaya bilərsiniz. Sonra həmin nöqtə görüş dairəsindən yayınmağa başlayır. Beyninizə kənar fikirlər girərək diqqətinizi baxdığınız nöqtədən uzaqlaşdırır.

Əgər bir neçə gün bunu bir neçə dəfə təkrar etsəniz, nəticədə diqqətin həmin nöqtədə mərkəzləşməsinə nail olarsınız.

Altıncı üsul. Verilmiş cədvəldə 1-dən 25-dək ədədlərin nizamlı düzülüşünü axtarmaq

Burada 6 cədvəl verilmişdir. Hər cədvəldə 1-dən 25-dək ədədlərin nizamsız düzülüşü verilmişdir.

21 12 7 1 20	9 5 11 23 20	14 18 7 24 21
6 15 17 3 18	14 25 17 19 13	22 1 10 9 6
19 4 8 25 13	3 21 7 16 1	16 5 8 20 11
24 2 22 10 5	18 12 6 24 4	23 2 25 3 15
9 14 11 23 16	8 15 10 2 23	19 13 17 12 4
22 25 7 21 11	5 14 12 23 2	20 8 23 5 11
6 2 10 3 23	18 25 7 24 13	3 25 13 17 2
17 12 15 5 18	11 3 20 4 16	10 15 21 7 22
1 16 20 9 24	6 10 19 22 1	24 1 19 9 14
19 13 4 14 8	21 15 9 17 8	18 6 12 4 16

Cədvələ diqqətlə baxıb 1-dən 25-dək ədədlərin nizamlı düzülüşünü (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25) axtarib, yazın. Axtarışa sərf olunan vaxtı saniyələrlə ölçsək, hər bir cədvəlin axtarışına 15 s vaxt sərf edilərsə, deməli, diqqətiniz normal inkişaf etmişdir. Əgər hər cədvələ 15 c-dən çox vaxt sərf edilərsə, deməli, diqqətiniz zəif inkişaf etmişdir.

Cədvəldən-cədvələ keçdikdə axtarış müddəti 15 s-dən çox olarsa, deməli, diqqətiniz zəif inkişaf etmişdir.

Əgər cədvəldən-cədvələ keçdikdə axtarış vaxtı bir-birindən fərqlənmirsə,

deməli, diqqətiniz normal inkişaf etmişdir.

Yeddinci üsul. 2 dəqiqə ərzində cədvəl 1-dən ədədləri boş xanələrə cədvəl 2-yə sətir üzrə ardıcıl yazmaq.

Bu üsul bütün sinif şagirdlərinin diqqətini yoxlamaq üçündür.

Cədvəl 1-də pərakəndə vəziyyətdə düzülmüş ədədləri sətir üzrə ardıcıl olmaqla cədvəl 2-yə sətir üzrə ardıcıl yazılması tələb olunur. Bu zaman 2 dəqiqə ərzində 22 və daha çox ədəd cədvəl 2-yə yazan şagirdlərin diqqəti normal hesab edilir. Diqqətləri normal olmayan şagirdlər bir neçə dəfə həmin cədvəli təkrar etdikdən sonra yeni cədvəl üzərində yoxlamadan keçməlidir.

Cədvəl 1

16	37	98	29	54
80	92	46	59	35
45	21	8	40	2
65	84	99	7	77
13	67	60	34	18

Cədvəl 2

Beləliklə, çox illik təcrübə göstərir ki, ibtidai siniflərdə riyaziyyatın tədrisində diqqətin yoxlanması və tərbiyə edilməsi üsullarından istifadə etdikdə şagirdlərin diqqətinin normallaşmasına nail olunur.

Səkkizinci üsul. Diqqəti yoxlamaq və məşq etmə üsulu. Bu məqsədlə 20 rəqəmli ədədlərdən ibarət aşağıdakı üç cədvəl tərtib edilir:

20345907518469206517; 91826047281092730532; 30612736823901772318;
39180726408234031728; 19283062034806731958; 50317264908264072803;
50391740827408940507; 50823582931708264254; 91072538609273213043;
82650329470134627034; 20843731820460821932; 72640913274319265081;
49130584086710327491; 31092847509164561080; 81902746531902746186;
56719209431740195328; 61820943184310940819; 71082943194702868231;
27409132804391740863; 43180274302753094716;

Bu cədvəl əsasında 3 variant üzrə diqqəti yoxlamaq olar.

I variant: Diqqətinizi yoxlamaq üçün yoldaşınızın elan etdiyi hər hansı bir

rəqəmin (məs. 0-ın) üstündən 1 dəqiqə ərzində xətt çəkin. Sonra üstündən xətt çəkilmiş rəqəmlərin cəmini verilmiş cədvəldə olan o rəqəminin sayının cəminə, yəni 58-ə bölüb faizlə nisbətini tapın. Əgər bu nisbət 80%-dən çoxdursa diqqətin normal, 80%-dən azdırsa diqqət qeyri-normal hesab edilir.

II variant. Yoldaşınızın elan etdiyi hər hansı iki rəqəmin (0 və 1) üstündən 2 dəqiqə ərzində xətt çəkin. Sonra üstündən düzgün xətt çəkilmiş, yaddan çıxmış və səhv xətt çəkilmiş rəqəmlərin cəmini verilmiş cədvəldə olan 0 və 1 rəqəmlərinin saylarının cəminə, yəni 103-ə bölüb faizlə nisbətini tapın. Əgər bu nisbət 80%-dən çoxdursa diqqətin normal, 80%-dən azdırsa diqqətsizlik hökm sürdüyünü göstərir.

III variant. Yoldaşınızın elan etdiyi hər hansı üç rəqəmin (0, 1 və 3) üstündən 3 dəqiqə ərzində xətt çəkin. Sonra üstündən düzgün xətt çəkilmiş, yaddan çıxmış və səhv xətt çəkilmiş rəqəmlərin cəmini verilmiş cədvəldə olan 0, 1 və 3 rəqəmlərinin saylarının cəminə, yəni 149-ə bölüb faizlə nisbətini tapın. Əgər bu nisbət 80%-dən çoxdursa diqqətin normal, 80%-dən azdırsa diqqətsizlik hökm sürdüyünü göstərir. Bu halda bir neçə dəfə elan edilmiş üç rəqəmlə yuxarıda göstərilən qaydada məşq edilir. Beləliklə diqqətin inkişafına nail olunur.

Ədəbiyyat

1. Ümumi psixologiya (prof. A.B.Petrovskinin redaktəsi ilə). Bakı, "Maarif", 1982
2. Əlizadə X.Ş. İbtidai siniflər üçün riyaziyyatdan əyləncəli çalışmalar. Bakı, "Vətən", 2009

X.Ализаде

Развитие внимания в процессе преподавания математики
РЕЗЮМЕ

В статье представлен опыт о методах проверки и воспитания внимания во время преподавания математики в начальных классах.

Kh.Alizadeh

Development of attention in the process of teaching mathematics

SUMMARY

Work experience on methods for examination and training of attention in the teaching of mathematics in primary classes was given in the article.